

UNIVERSITAT DE BARCELONA

Departament de Biblioteconomia i Documentació
Programa de doctorat “Literatura catalana, entre les propostes teòriques i la
pràctica”. (Dep. de Filologia Catalana. Universitat de Barcelona)

Bienni 1996-1998

LES EDICIONS INFANTILS I JUVENILS DE
L’EDITORIAL JOVENTUT (1923-1969)

Tesi doctoral que presenta Mònica Baró Llambias
per optar al títol de doctora en Documentació
per la Universitat de Barcelona

Directors

Dr. ERNEST ABADAL I FALGUERAS

Dr. LLUÍS QUINTANA TRIAS

Barcelona, juny de 2005

CAPÍTOL 1. INTRODUCCIÓ

1.1 OBJECTIU DEL TREBALL

En determinar l'orientació del present estudi, es va procurar de conjugar els interessos personals —en relació a la història del llibre en general i del llibre infantil en particular— amb la necessitat de cobrir un dels buits més evidents en l'anàlisi de la producció editorial a Catalunya en el segle XX: l'edició per a infants i joves. Fins al moment, aquesta qüestió ha estat molt poc tractada i, amb algunes excepcions que comentarem oportunament, es detecta una manca significativa d'estudis sobre les editorials, especialment de les que varen dedicar-se a aquesta modalitat d'edició. En aquest sentit, el treball té com a objectiu establir les pràctiques editorials, per a l'edició infantil i juvenil, d'una de les empreses més emblemàtiques del món de l'edició barcelonina: l'Editorial Joventut.¹ La tria de Joventut ha obeït a diversos factors: d'una banda, es tracta de l'editorial amb línia infantil que més temps fa que va iniciar la seva activitat i que, a més, l'ha continuada de manera ininterrompuda. D'altra banda, aquesta continuïtat en mans de la mateixa família ha permès la conservació d'un important arxiu que he pogut examinar convenientment gràcies a la bona acollida i la disponibilitat la família Zendrera i els treballadors de l'empresa, que han estat molt receptius a la proposta i han ofert, en tot moment, la seva col·laboració.

En essència, es tracta de situar el paper que Joventut hagi pogut tenir en el context de l'edició a Catalunya i valorar-ne les seves principals aportacions, més enllà de la seva qualitat intrínsecament literària. I això, precisament, perquè fins fa ben poc, el món editorial s'ha estudiat bàsicament des d'una perspectiva “literària” que n'ha limitat el camp d'enfocament i n'ha deformat les valoracions.

¹ A efectes pràctics, considerem Mentora, Edita i Joventut com una única editorial i, en parlar del conjunt, utilitzem Joventut com a denominació comuna, donat que les edicions de les tres editorials comparteixen el mateix fitxer d'edició encara que, com veurem, en els seus orígens són empreses prou diferenciades. D'altra banda, tot i que la denominació oficial de l'empresa és la d'Editorial Juventud, S.A., en diferents etapes de la seva història i en funció de la llengua del llibre editat, s'ha utilitzat el terme en català o en castellà, indistintament. Hem preferit la forma “Joventut” a qualsevol de les altres que l'editorial utilitza, per una qüestió de coherència amb la llengua del treball.

Així ha estat també en el cas de l'Editorial Joventut, a la qual se li ha reconegut, des de sempre, el seu paper en la introducció dels clàssics europeus contemporanis a Espanya, tant en llengua castellana com catalana, i en aquest sentit, se li ha lloat la cura en les edicions, normalment il·lustrades per artistes reconeguts, i la cura en la tria de literats de renom per a les traduccions.² Però només això. I aquesta mateixa crítica positiva, deixa de banda l'altre gran mèrit, al meu entendre, d'aquesta casa editorial: el d'apropar els lectors d'aquí a moltes obres que potser no eren tan notables des del punt de vista de l'alta literatura, però van resultar molt més efectives quant a la difusió de l'hàbit de llegir, fins i tot, i en els moments difícils, en la llengua pròpia. En aquest sentit, l'anàlisi de les tirades i de la progressió de les vendes demostrarà, una vegada més, com crítica i públic no van alhora en les seves preferències i com —sense fer-ne l'únic mèrit— no es pot menystenir el concepte d'acceptació a l'hora de valorar el producte llibre.

D'altra banda, ens interessava també d'analitzar fins a quin punt la doble opció lingüística de l'editorial ha estat un dels factors més característics de la seva trajectòria. Sovint, aquesta mateixa crítica que esmentàvem s'ha decantat per l'estudi de les editorials que —fos en català o en castellà— publicaven en una única llengua, com a mostra de resistència cultural, en un cas, o de puresa, en l'altre. El cert és que, en les circumstàncies polítiques que es donen en el moment de la seva aparició, Joventut hauria pogut ser una editorial més en el context de l'edició espanyola. Probablement, d'haver-ho volgut, hauria pogut ser la gran editorial infantil i juvenil en llengua castellana. Però, com veurem, ja en la seva gestació, Joventut forma part d'un projecte més ampli i més ambiciós, que intenta arribar a tot el mercat català, tant el de parla castellana com també catalana. Aquesta doble línia no serà abandonada per l'editorial al llarg de la seva història, només deixa d'editar en català quan les circumstàncies polítiques ho impedeixen.

Certament, en abordar l'estudi de l'editorial, ens podíem haver decantat cap a una anàlisi en profunditat del contingut dels llibres, majoritàriament, obres literàries o ens podíem haver limitat a establir-ne la producció a partir de l'anàlisi de les

² Teresa Rovira expressa aquesta opinió en diverses de les seves contribucions i, especialment, a *La literatura infantil i juvenil* (1988), p. 421-471. Opinió que comparteix Jaime García Padrino a *Libros y literatura para niños en la España contemporánea*, p. 176-177.

seves col·leccions. Però, l'interès particular per la història de la producció editorial i l'excepcional qualitat de la documentació de què disposàvem, ens ha dut a tractar més especialment els aspectes relacionats amb la producció dels llibres —és a dir, quins fan, per què els fan, com els fan i com els posen en circulació— i analitzar la situació de l'editorial en el context de l'edició per a infants a Catalunya en el període tractat.

El treball es proposa, doncs, de seguir dues línies principals de recerca. D'una banda, s'estudiarà l'empresa editorial, tot posant l'èmfasi en les persones que varen influir de manera decisiva en el seu desenvolupament i en l'establiment del programa d'edicions, i s'intentarà d'establir com aquesta es desenvolupa i es consolida, tenint en compte els canvis que la nostra sotragada història ha imposat. D'altra banda, l'estudi pretén analitzar la producció específica per a infants, establir-ne les línies subjacents, les polítiques concretes i analitzar-ne els productes, no només des d'un punt de vista formal, sinó també en relació a l'originalitat de les propostes presentades. No és la nostra intenció, doncs, valorar la producció des d'un punt de vista de la crítica literària: aquesta tasca la reservem als especialistes i als mediadors que han exercit aquesta funció, l'opinió dels quals hem recollit als darrers capítols.

Pel que fa als límits cronològics del treball, cal dir que la intenció inicial circumscrivia la investigació al període 1939-1975. Ens semblava, no sense raó, que era un moment menys estudiat i que començava a ser urgent la recuperació d'aquesta producció. En començar la tasca de recerca per al treball d'investigació, però, vàrem adonar-nos que no podíem tractar la producció de la postguerra sense conèixer les bases de l'organització editorial i sense tenir en compte la producció precedent. Així és que, com acostuma a passar, ha calgut modificar els límits cronològics d'aquest objectiu de manera que el nostre interès se centrarà en el període 1923-1969, dates que corresponen, la primera, a la fundació de l'editorial i, la segona, a la mort de Josep Zandrera Fecha, que en va ser el seu artífex.

1.2 METODOLOGIA

En essència, l'estudi que presentem és una recerca històrica que s'ha plantejat en dues direccions: d'una banda, i primordial, l'establiment d'un corpus de títols sobre el qual hem basat l'estudi de les edicions i, de l'altra, la reconstrucció de les circumstàncies en què s'ha dut a terme la producció dels llibres. Per a l'establiment del corpus, com veurem, a més de l'explotació de la documentació continguda a l'arxiu de l'editorial, ha estat necessari de recórrer als fons reunits en biblioteques molt diverses. Per a la determinació de les condicions per a la producció ens hem basat, essencialment, en la documentació de l'arxiu però ha calgut recórrer, també, a arxius que reuneixen informació complementària i, a més, al testimoni oral d'aquells que en van ser els protagonistes. Aquestes tasques s'han anat realitzant de manera paral·lela en el decurs de la investigació donat que, sovint, calia verificar i comparar les informacions que proporcionaven les diverses fonts.

A banda, per tal d'avaluar de manera objectiva el paper de Joventut en el seu context, ha estat imprescindible de conèixer la realitat del sector editorial en el període històric que abasta l'estudi, a partir d'una revisió a fons de la bibliografia i un establiment de l'estat de la qüestió des d'aquesta perspectiva. Normalment, en el desenvolupament d'un treball científic aquesta sol ser una fase inicial, gairebé prèvia a la investigació pròpiament dita, però en aquest cas concret, la manca d'estudis sobre el món editorial a Espanya i més concretament a Catalunya en el moment d'iniciar el treball ha fet que aquest coneixement s'anés completant a mesura que aquests estudis s'anaven publicant.

1.1.1 El corpus d'edicions infantils i juvenils de l'Editorial Joventut.

El treball que ens plantejem requereix —a banda de la construcció d'un contingut basat essencialment en la documentació conservada a l'editorial— la confecció d'un corpus d'edicions sobre el qual treballar.³ Per això, és imprescindible identificar les edicions dutes a terme per Joventut i, paral·lelament, les d'Edita i de Mentora, empreses “germanes”.

³ Vegeu l'annex 1 Catàleg de les edicions infantils i juvenils de l'Editorial Joventut (1923-1969).

Per a establir el corpus d'edicions infantils i juvenils hem treballat bàsicament a partir del fitxer de control d'edicions de la pròpia editorial.⁴ Així, per exemple, a l'hora d'identificar cadascun dels títols d'aquest corpus s'ha optat per adoptar el criteri de la pròpia editorial que, en les fitxes d'edició, consignava la paraula “Infantiles” o “Infantils” en l'espai destinat a la col·lecció. En funció d'aquesta dada, han quedat fora del nostre estudi diverses col·leccions que podríem situar al llindar del que s'entén per novel·la juvenil donat que, en alguns moments del període estudiat, el límit cronològic d'edat per a les lectures no era tan marcat com ho és en l'actualitat, i que els llibres d'aquestes col·leccions eren llegits tant pels adults amb una formació mitjana-baixa com pels adolescents.⁵ Excepcionalment, s'han incorporat al corpus títols que no mereixien aquesta qualificació en l'esmentat fitxer, però de manera continuada apareixen als catàlegs propagandístics en els apartats de llibres destinats als infants i joves.⁶

Un cop establerts els títols sobre els que s'ha basat l'estudi, s'han localitzat els exemplars a les diverses biblioteques i s'ha confeccionat un catàleg. De cada llibre ha calgut elaborar una fitxa que segueix, en l'essencial, la norma ISO sobre citacions bibliogràfiques. Per a cada obra s'ha intentat d'identificar correctament les seves referències bàsiques: l'autor i les altres mencions de responsabilitat (adaptador, traductor, il·lustrador), el títol complet, i les dades de producció de la primera edició: l'any, el segell editorial sota el qual apareix, el nombre de pàgines i les dimensions. També s'ha esmentat —quan això ha estat possible— la col·lecció en que s'insereix aquesta primera edició. A més, s'han incorporat tres camps que considerem importants: el camp “edicions i reedicions”, on s'esmenten les reedicions que ha tingut cada obra, tal com es troben ressenyades a l'esmentat fitxer de control d'edicions; el que anomenem “localització” en què es ressenya en quina biblioteca s'ha localitzat el document; i els camps de notes, on s'especifiquen altres dades d'interès. Pel que fa als encapçalaments de les

⁴ Vegeu la descripció d'aquesta font arxivística a l'apartat 1.1.2 Arxiu de l'Editorial Joventut.

⁵ Ens referim, bàsicament a la col·lecció “Azul” on es publicaren obres de James Olivier Curwood, Zane Grey, Peter B. Kyne, Stevenson, Verne i Edgar Wallace, que recollia novel·les d'aventures que eren llegides pels xicots i, també, a la coneguda col·lecció “La novela rosa” amb títols de novel·la sentimental més aviat destinada al públic femení.

⁶ Donat que el criteri general que s'ha establert per incorporar un llibre al corpus és que constés en el fitxer de control d'edició de Joventut sota l'epígraf “infantils”, s'ha incorporat també col·leccions de tipus instructiu. No així les múltiples col·leccions de quaderns de pintures que edità Joventut com “El pequeño artista”, “Dibujos mágicos” i altres, que també consten com a edicions infantils i com a tals apareixen als catàlegs però que no podem considerar, pròpiament, llibres.

fitxes, s'ha optat per conservar els pseudònims, sempre que aquests siguin més coneguts que el nom veritable.

Donada l'enorme confusió que genera la informació continguda en les fitxes de control d'edició, que no distingeix el que són noves edicions de les meres reimpressions i, davant la impossibilitat de localitzar i identificar correctament cadascuna d'aquestes "emissions", per a establir el corpus s'ha pres com a base les diferents obres i, sempre que ha estat possible, se n'ha descrit la primera edició. No obstant, i donada la vitalitat del fons, en el camp corresponent es fan constar totes les emissions variants de què tenim notícia i la data de la seva aparició. Com és lògic en un fons que es manté viu durant un període tan dilatat, aquestes reedicions i/o reimpressions canvien lleugerament de format —en funció de la col·lecció en què s'insereixin—, per adaptar-se als gustos canvians del públic— i també poden variar en funció de la modalitat de presentació —corrent o de luxe. Només en cas que els canvis siguin prou significatius, es comenten en nota a part.

Paral·lelament, de cadascun dels exemplars que s'han localitzat de les diverses edicions i variants se n'ha obtingut una imatge digitalitzada que ha de servir per il·lustrar i exemplificar aquells aspectes més rellevants en la producció, especialment els que tenen a veure amb la presentació del llibre com a producte.⁷

Malgrat que l'Editorial Joventut conserva un arxiu amb diversos exemplars de totes les seves obres publicades, de fa temps no és consultable per qüestions logístiques de magatzem, derivades dels diversos trasllats efectuats obligats per les obres dels edificis ocupats per l'editorial. Per tant, per a la descripció física de les obres i de les diverses edicions ens ha calgut visitar diverses biblioteques, com la Biblioteca Infantil de la Santa Creu, la Biblioteca de l'Arxiu Municipal de Barcelona o la Biblioteca de Catalunya i la Biblioteca Nacional de Madrid i, encara, col·leccions particulars.

⁷ La majoria de imatges a què ens referim serviran per a il·lustrar el capítol CAPÍTOL 6, Les característiques formals, a la pàgina 307.

1.1.2 Arxiu de l'Editorial Joventut⁸

El fons d'arxiu que es conserva de l'Editorial Joventut està format pel conjunt de documents generats i rebuts per l'editorial, en l'exercici de les seves activitats. Com a empresa, aquest fons és el resultat de l'acumulació natural dels documents que testimonien, en el decurs del temps, l'activitat de la producció i comercialització dels seus productes, en aquest cas, dels llibres. Per això, el fons de l'editorial es pot estructurar en dues gran categories de documents: els que anomenem de gestió general i els que deriven de la gestió específica del negoci editorial o “documents d'explotació”. Dins la primera categoria, trobem el que hem denominat arxiu administratiu, format per documents que testimonien funcions relatives a la gestió dels recursos humans i econòmics, i dels béns mobles i immobles, relacions exteriors i representatives, i organització, constitució i defensa legal de l'editorial. D'altra banda, entre els documents d'explotació referits al producte llibre, es poden identificar dues grans sèries: les caixes d'edició i els fitxers de control de la producció —inclosos el fitxer de control de l'edició, i el fitxer de control de vendes i estocs. Ambdues series testimonien les activitats específiques del negoci editorial i inclouen, també, les activitats de promoció i màrqueting. S'ha considerat a banda l'arxiu particular de Josep Zendrera, on s'han trobat diversos escrits i manuscrits, entre els quals, alguns esbossos per a una hipotètica història de l'editorial.

Arxiu administratiu

L'Editorial Joventut disposa d'un arxiu administratiu que, com totes les empreses, reuneix els documents que regulen el funcionament quotidià de l'activitat productiva i que, bàsicament, es concreta en els llibres de comptabilitat, la gestió de pagament de nòmines i d'altres despeses corrents. Només complementàriament, s'han consultat els llibres de comptabilitat de l'empresa —llibres de major i llibres de caixa—, que ens han proporcionat dades de pagaments a traductors i il·lustradors que no constaven en altres documents ni en els llibres editats.

⁸ Les referències a documents que provenen d'aquest arxiu segueixen, en l'essencial, la norma ISAD (G) 2a ed., i consten dels elements següents: a) abreviatura del fons AEJ (Arxiu Editorial Joventut), b) títol de la sèrie en la qual està inclòs el document, c) títol del document, que inclou data. No esmentem la localització on està instal·lat el document ja que, en el moment d'elaboració del treball, l'arxiu ha vist modificada la seva localització i, també, la seva organització. Recordem que, en l'actualitat, l'arxiu és a l'Arxiu Nacional de Catalunya.

A banda, i ja fent referència a la seva activitat editorial, l'arxiu conserva els documents que estableixen les relacions contractuals amb els propietaris dels drets de les edicions —autors, il·lustradors, editorials— o els seus representants legals.⁹ Els contractes que afecten aquest període es troben ordenats alfabèticament segons els cognoms dels autors. Normalment, els contractes estan signats pel gerent de l'Editorial Joventut —que, naturalment, canvia amb el temps— i els propis autors. No obstant, la majoria d'autors estrangers tenen relació amb Joventut a través dels seus representants legals, normalment, editorials dels Estats Units o d'Alemanya. D'altra banda trobem també contractes de cessió de drets entre empreses catalanes¹⁰ i correspondència entre diverses editorials. També s'han pogut consultar els diversos llibres d'actes dels consells i juntes ordinàries i extraordinàries del consell d'administració de Editorial Joventud, S.A, entre 1923 i 1970.

També es conserva la correspondència entre l'editorial i els autors i editors, així com la que es mantenia amb els proveïdors —fàbriques de paper, empreses d'arts gràfiques en general, etc.— i els agents comercials. Aquest fons es troba ordenat per classes: territorials —Espanya, estranger—, o bé per altres conceptes menys precisos com ara especials, proveïdors o Argentina.

En aquest arxiu, també s'hi conserven les escriptures de constitució de la Societat i les corresponents a les diverses ampliacions de capital i els canvis de titularitat de les accions, així com els llibres d'actes de les reunions del Consell d'administració de la raó Editorial Joventud, que ens han estat de molta utilitat per a establir el desenvolupament de l'editorial.

Les caixes d'edició

Una altra font per a l'establiment de l'esmentat catàleg, però també per a la reconstrucció de tot el procés de producció de les obres, han estat les caixes d'edició, on es recollien materials molt diversos utilitzats per a les diferents

⁹ S'ha identificat aquests fons com a “caixes de contractes” i “caixes de correspondència. Espanya” o “caixes de correspondència. Extranjero”, segons el cas.

¹⁰ Els dos contractes d'aquesta mena que s'han trobat són el de febrer del 1927 de l'Editorial Catalana per la cessió de les versions catalanes de *La rosa i l'anell* de Thackeray i *Alicia en terra de meravelles* de Carroll a Edicions Mentora, i el d'octubre de 1930 pel qual la impremta Atenas A.G. —propietat de Josep Roset i Marià Manent— cedeix els drets de publicació de l'obra de K. Walker i G. Boumphrey, *L'arca de Noè*.

edicions d'un mateix títol. Malauradament, en el procés de trasllat de l'arxiu de l'editorial, aquestes caixes varen ser desarticulades i només se'n va conservar aquella documentació valuosa per un o altre concepte.

Normalment, hi havia una caixa per cada títol però, en alguns casos, una mateixa caixa agrupava tots els títols d'una col·lecció; en altres ocasions, les caixes reuneixen les diferents obres d'un mateix autor. Les caixes estaven numerades correlativament, sense que els números seguissin l'ordre cronològic de les edicions. Pel que sembla, hi devia haver una mena d'arxiu antic que es va reorganitzar cap als anys seixanta perquè és a partir d'aquesta data que les caixes seguien un ordre cronològic, per bé que amb interrupcions. L'editorial va establir dues numeracions diferenciades pel fons infantil i el fons d'adults. Com s'ha esmentat, el tipus de material que s'hi podia trobar era molt divers i variava segons les èpoques de constitució de la caixa: el més habitual era trobar-hi els originals de les il·lustracions —excepte en els casos d'il·lustradors que, per contracte, conservaven els drets sobre l'obra—;¹¹ tota mena de proves d'impremta —des de gammes de color per a les tricromies fins a reproduccions de fotogravats en ploma— i escrits anònims per a la propaganda de l'obra, que apareixeran impresos en les “aletes” de les sobrecobertes o en forma de “gasetilla pregada”, textos breus que s'enviaven a les més variades publicacions periòdiques per tal que les inserissin en les seccions dedicades a llibres. Menys habitual era de trobar-hi traduccions manuscrites o mecanografiades d'obres estrangeres o esbossos per a les cobertes —sovint, propostes diverses de les quals se'n selecciona una— que no acostumaven a anar signats. També es trobaven en les caixes retalls de premsa en què apareixen ressenyes de les obres publicades per l'editorial.¹²

¹¹ Aquest és el cas d'il·lustradors ja consagrats quan varen iniciar la seva relació laboral amb l'editorial com, per exemple, Lola Anglada i Joan G. Junceda, que en els seus respectius contractes fan menció expressa que els originals els han de ser retornats després de l'edició. No obstant, una i altre es comprometen a aportar-los de nou sempre que l'editorial els necessiti per a una nova edició.

¹² Un exemple del contingut de les caixes d'edició pot ser el de la numero 226, que correspon a l'obra de Valeri Carrick, tant en la seva edició catalana, *Petits contes per a nois petits*, com castellana, *El gato Sansón y otros cuentos*. A la caixa s'hi contenia l'original de Josep Obiols per a la coberta catalana, que finalment, s'imprimí amb lleugeres modificacions de color, un esbós de coberta per a una edició catalana de Longòria, un exemplar de l'obra original, en la seva edició russa, impresa a Moscó el 1922, una maqueta del llibre sencer per a l'edició de 1952, els originals de la coberta per a l'edició castellana de Josep Narro un original d'esbós de coberta signat per A.M.A.

El fitxer de control d'edicions i el fitxer de control de vendes i estocs

El fitxer de control d'edicions recull el detall de les impressions i reedicions de les diverses obres publicades per l'editorial. Les fitxes que el componen segueixen un model més o menys uniforme i estan encapçalades per l'autor i el títol. En alguns casos hi podem trobar indicació de la col·lecció en què ha aparegut l'obra i, si no, el terme genèric “infantiles” o “infantils” —segons la mà i l'època de redacció de la fitxa— que ens situa el llibre en el marc d'aquesta producció específica. Per als títols més recents, ocasionalment hi trobem també referències al número del Dipòsit Legal i/o el número ISBN. A continuació s'hi ressenyen les diverses edicions i/o reedicions del títol en qüestió i les tirades corresponents. En aquest sentit, i per aquells títols que han tingut una vida més llarga al catàleg editorial les informacions solen ser confoses, ja que es barregen llengües d'edició, modalitats de presentació, noves edicions en formats variants i simples reimpressions. En aquest fitxer s'hi troben, de fet, els títols corresponents a les edicions dutes a terme per qualsevol dels segells editorials que es relacionen amb Joventut, essencialment, Edita i Mentora i, generalment, les edicions i/o reedicions sota una o altra marca se succeeixen sense distinció.

En l'establiment del catàleg d'edicions infantils, i en els casos que no apareix data de publicació al llibre, s'ha adoptat la que apareix al fitxer d'edicions de manera preferent, encara que apareguin dates diferents en repertoris o altres fonts. En el cas de divergència entre les dades de les fitxes d'edició i les que apareixen al llibre, s'ha fet prevaler aquest darrer. Aquestes divergències solen respondre al fet que sovint, l'edició es prepara a finals d'any per a comercialitzar-se a principi de l'any següent, coincidint amb les dates de la festivitat dels Reis, per això, pot haver-hi un any de diferència entre les dues dates que consten al fitxer de control d'edicions i les que apareixen a les portades dels llibres. Com a complement al fitxer d'edicions, s'ha pogut consultar el fitxer de control de vendes i d'existències, que reuneix dades de les vendes, de les devolucions i de les progressives entrades a enquadernació dels estocs en rama. Malauradament, aquest fitxer no es conserva en la seva totalitat i a més, les fitxes no contenen totes les sèries completes, i algunes de les primeres edicions dels anys vint només conserven dades a partir de 1932.

La informació d'aquest fitxer es complementa amb la que es recull al fitxer de control de vendes i estocs, on s'especifiquen aquests conceptes anualment, amb un detall mensual. A més, el fitxer informa sobre els ritmes d'enquadració dels estocs que, habitualment, es conservaven impresos en rama.

Bàsicament, per elaborar el corpus, s'ha inclòs com a infantils i juvenils tots els que són considerats com a tals en el fitxer de control d'edició, però no aquells que —encara que temàticament ho semblin— no hagin estat identificats com infantils o juvenils per l'editorial mateixa i que per tant, no apareguin al fitxer. Només s'ha fet alguna excepció en aquelles obres que, tot i no rebre la consideració d'infantils en el fitxer de control d'edicions, apareixen en els catàlegs de manera continuada sota aquest epígraf.¹³

Publicacions comercials i publicitàries

L'Editorial Joventut, ja des dels seus inicis, impulsa una sèrie de publicacions comercials destinades a donar a conèixer els seus fons i a facilitar-ne l'adquisició. Ultra els catàlegs característics, trobem els butlletins de comanda destinats principalment a llibreters —encara que alguns estan pensats per a facilitar la compra directa— i els impresos propagandístics de novetats.¹⁴ Tots aquests impresos han estat una font molt interessant donat que, sovint, proporcionen dades que no apareixen als llibres i, en general, han estat l'únic recurs per a atribuir la pertinença dels diferents títols a determinades col·leccions que rarament apareixen ressenyades en els llibres.¹⁵

¹³ Un exemple el tindriem en alguns títols dels llibres de la col·lecció “Jardí d'infants” i “Jardín de infancia”, que tot i no aparèixer al fitxer de control d'edicions són clarament llibres infantils i sota aquest epígraf apareixen als catàlegs propagandístics. En canvi, no hem considerat així la col·lecció “Mujercitas”, que apareix només a un parell de catàlegs dels anys cinquanta.

¹⁴ Les qüestions més directament relacionades amb la política de difusió, es tracten en el capítol 5, El llibre infantil i juvenil com a producte.

¹⁵ Un exemple de la utilitat d'aquesta font la tenim en l'atribució d'autoria a l'obra *El Llibre de les bèsties*, que es publicà sense indicació de l'autor. Teresa Rovira i Carme Ribé a *Bibliografia...* 1.427, consideren com a autor l'il·lustrador Lluís Macaya, mentre que al fitxer de control d'edicions l'obra s'inscriu com anònima, sota l'epígraf Editorial Joventut. A la caixa d'edició corresponent hi trobem uns originals mecanografiats signats Eladi Homs i un poema signat Clovis Eimeric. Al *Catàleg* de 1935 apareix Eladi Homs com autor dels textos, la qual cosa confirmaria la informació aportada pel material contingut a la caixa d'edició. Certament, Eladi Homs va tenir una relació amb l'Editorial Joventut ja que fou gerent de Mentora en el moment de la seva creació.

L'arxiu de catàlegs de l'Editorial Joventut estava, a l'inici del nostre treball, molt dispers i incomplet. Els catàlegs més complets es publiquen als volts de les festes nadalenques i la diada de Reis. Això explica que, amb freqüència, les dates es refereixin a dos anys consecutius. No obstant, en un mateix any podem trobar diversos catàlegs que recullen tot el fons disponible o, simplement, les novetats. Joventut publica catàlegs generals, amb la informació de tots els títols disponibles, i catàlegs específics destinats als diversos públics. Molts dels catàlegs que s'han consultat són pensats especialment per al públic infantil.

Com a font per a la obtenció de les dades, els catàlegs ens han completat alguns buits del fitxer d'edicions i ens han aproximat algunes dades que tampoc es troben als llibres. No obstant, en moltes ocasions, s'hi ressenyen com a disponibles títols que estan en cartera o que son, simplement, un projecte. En el llistat de col·leccions apareixen tots els títols que s'han trobat indicats en els catàlegs com a llibres ja publicats. Aquells que no s'han pogut localitzar a cap de les biblioteques esmentades en l'apartat corresponent ni en la bibliografia de referència consultada i que, per tant, suposem que no es varen arribar a publicar, s'han assenyalat en el catàleg amb un interrogant.

Arxiu personal de Josep Zendrera

Tot i que no es tracta d'un fons identificable en ell mateix, a l'arxiu de Joventut es conservaven diversos documents manuscrits i altres de tipus personal del qui en fou l'artífex durant molts anys. Així, unes notes manuscrites sota el títol *43 años de vida de Editorial Juventud*, amb data de 1966,¹⁶ i encara unes altres, titulades *Notas para medio siglo de vida editorial*. Unes i altres semblen esborranys del que haurien pogut ésser una mena de memòries professionals, i ens han aportat dades interessants. Naturalment, en tractar-se de fets rememorats al cap del temps, ha calgut contrastar algunes de les dades que Josep Zendrera aportava per tal de verificar-ne l'exactitud. En aquest fons, a més, s'han localitzat fotografies i altres documents, com ara pagaments d'inscripcions a congressos, subscripcions personals a revistes especialitzades estrangeres, correspondència personal i també algunes reflexions personals, esbossos de publicacions

¹⁶ Josep Zendrera "43 años de vida de Editorial Juventud", [1966], [7 fulls mecanografiats, amb anotacions manuscrites]

propagandístiques i molts projectes —a mig redactar— de noves col·leccions i noves línies editorials.

1.1.3 Altres arxius consultats

Registre mercantil de Barcelona

Per a complementar i contrastar les dades que s'han pogut obtenir de l'arxiu de l'Editorial Joventut, s'han sol·licitat notes informatives sobre la constitució de diverses editorials barcelonines. En aquest sentit, s'ha obtingut informació sobre la constitució dels consells d'administració i capital social inicial d'Editorial Mentora, Editorial Catalana, la Sociedad General de Publicaciones i Editorial Molino, que ens ha estat de gran utilitat alhora de determinar les relacions entre Joventut i les altre editorials que formen part del grup.

Archivo General de la Administración del Estado

En aquest arxiu, que es troba a Alcalá de Henares, es poden consultar els expedients de censura de cadascun dels llibres editats en el període franquista. En aquest arxiu s'hi ha localitzat nombrosos expedients de llibres editats per Joventut, amb els informes redactats pels lectors corresponents on es valoraven les obres segons un qüestionari estàndard i on consta, finalment, la qualificació que s'atorga a l'obra i la decisió final sobre si podia rebre permís de circulació o no. També hi consten, quan s'escau, informes sobre fragments o paràgrafs que cal eliminar de l'edició definitiva i fins i tot suggeriments de modificacions. En aquest sentit cal dir que és interessant de veure com sovint, els encarregats de determinar aquestes qüestions poden modificar les seves valoracions segons rebins pressions per part de persones influents que s'interessen pel tema o informacions complementàries que els permeten de modificar l'opinió.¹⁷ En alguns casos, la consulta d'aquests expedients i de les sol·licituds presentades per l'editorial, que s'hi incorporen, ens ha permès contrastar dades dubtoses referides a l'atribució d'autoria o a les dates d'edició.

1.1.4 Repertoris bibliogràfics

Per contrastar les dades que, sovint presenten incongruències o llacunes, també s'han consultat diversos repertoris bibliogràfics. Pel que fa al primer període i,

¹⁷ Els casos en què aquests procediments afecten obres publicades per Joventut es troben al CAPÍTOL 7 LA VALORACIÓ CRÍTICA DE LA PRODUCCIÓ DE L'EDITORIAL JOVENTUT.

especialment per a les obres publicades en llengua catalana, s'ha utilitzat abastament la completíssima *Bibliografía histórica del libro infantil en catalán*, confegida per Teresa Rovira i Carme Ribé.¹⁸ L'exactitud de les seves notícies ens ha permès, sobretot, establir autories i preparar el capítol sobre l'edició catalana de llibre infantil en el període estudiat. Per les edicions en castellà hem utilitzat la *Bibliografía sobre libros para niños* elaborada per Carme Illa,¹⁹ encara que presenta nombrosos buits i no és, de bon tros, tan precisa en les descripcions com l'anterior. Per al segon període, hem consultat el treball inèdit de Núria Ventura, *Libros infantiles en catalán. Bibliografía. 1939-1970*, l'obra de José Pérez-Rioja, *1.000 obras para los jóvenes*, i els repertoris de l'INLE. *Libros infantiles y juveniles*.²⁰ També s'ha consultat, especialment per a l'aparat crític, la bibliografia elaborada pel Gabinet de lectura "Santa Teresa de Jesús", *Catálogo crítico de libros para niños*, que aparegué entre 1952 i 1967.²¹

També s'han consultat altres fonts generals com els diversos repertoris bibliogràfics en què es ressenyen les publicacions espanyoles²² i també el *Manual del librero hispanoamericano...* d'Antoni Palau i Dulcet.²³ Per als llibres en català, específicament, s'han consultat els diversos reculls elaborats per l'INLE a partir de 1967.²⁴

¹⁸ Rovira, Teresa i M. Carme Ribé, *Bibliografía histórica del libro infantil en catalán*, Madrid: Asociación nacional de Bibliotecarios archiveros y arqueólogos, 1972.

¹⁹ Núria Ventura, *Libros infantiles en catalán: Bibliografía: 1939-1970*, Tesina de diplomatura presentada a la Escuela de Bibliotecarias de la Diputació de Barcelona, 1970.

²⁰ INLE, *Libros infantiles y juveniles*, Madrid: Instituto Nacional del Libro Español, 1959-[1980].

²¹ Gabinet de lectura "Santa Teresa de Jesús", *Catálogo crítico de libros para niños* (1962-65 Del 52 al 67).

²² Entre d'altres, *Bibliografía española: revista general de la imprenta, de la librería y de las industrias que concurren a la fabricación del libro*. Año 1, n.º 1 (mayo 1901)-año 22, n.º 22-23 (dic. 1922). Madrid: Asociación de la Librería de España, 1901-1922; *Bibliografía general española e hispanoamericana*. Madrid: Cámara Oficial del Libro de Madrid, 1923-1942; *Bibliografía hispánica*. Año 1, n.º 1 (mayo-junio 1942)-año 16, n.º 3 (dic. 1957). Madrid: Instituto Nacional del Libro Español, 1942-1957; *Catálogo general de la librería española: 1931-1950*. Madrid: Instituto Nacional del Libro Español, 1957-1965. 4 vol; *Catálogo general de la librería española e hispanoamericana: años 1901-1930*. Madrid: Cámaras Oficiales del Libro de Madrid y de Barcelona, 1932-1951. 5 vol. Per a l'edició per a infants, *Libros infantiles y juveniles. 1959-[1980]*. Madrid: Instituto Nacional del Libro Español, 1959-[1980].

²³ Antonio Palau Dulcet. *Manual del librero hispano-americano: bibliografía general española e hispano-americana desde la invención de la imprenta hasta nuestros tiempos, con el valor comercial de los impresos descritos*, 2a ed. corr. y aum. Barcelona: Palau; Oxford: The Dolphin Book, 1948-1977, 28 vol.

²⁴ *Llibres en català. 1967-1985/1986*. Barcelona: Instituto Nacional del Libro Español, 1967-1988.

1.1.5 Fonts orals

Per tal d'obtenir dades sobre la història de l'editorial i sobre la biografia de Josep Zendrera s'han mantingut converses amb alguns dels familiars i col·laboradors que més de prop varen treballar amb ell a l'editorial. Concretament, hem mantingut converses sovintejades amb Lluís Zendrera, actual director de l'Editorial Joventut, i nét del fundador.²⁵ També s'ha parlat amb Pablo Zendrera Tomàs, fill de Josep Zendrera, i Anna Zendrera Zariquiey, filla de Pablo, que es dediquen també al món editorial al capdavant de les marques Zendrera Zariquiey i Sirpus.²⁶ Igualment, i pel que fa als aspectes específics de la literatura infantil, hem mantingut dues converses amb Conxita Zendrera Tomàs, que durant molts anys va portar directament, al costat del seu pare, la secció infantil de la casa.²⁷ També s'ha entrevistat Albert Manent, fill de Marià Manent, qui durant molts anys va ser director literari de l'editorial i treballador, ell mateix de l'empresa.²⁸

1.3 ESTRUCTURA DEL TREBALL

El treball presenta una part principal, en què s'estructura el cos teòric, i uns annexos en què s'hi incorpora el catàleg d'obres publicades, el catàleg de col·leccions i una cronologia anual d'edicions.

El cos teòric, per la seva banda, s'articula en dues parts diferenciades per la seva funcionalitat. La primera part es desplega en el capítol segon amb el títol “Les edicions per a infants a Catalunya entre 1923 i 1969”, i té caràcter introductori. A més de la introducció pròpiament dita, s'hi troba una revisió de les aportacions sobre la història de l'edició a Espanya, fent èmfasi, especialment en l'àmbit de la producció infantil i, encara més específicament, a Catalunya. A continuació, amb

²⁵ Amb Lluís Zendrera he mantingut durant tots aquests anys una estreta col·laboració. Especialment, en l'època que l'arxiu de l'editorial va ser transferit a l'Arxiu Nacional de Catalunya, on es troba avui.

²⁶ Entrevistes realitzades el 5 de febrer de 2004.

²⁷ A Conxita Zendrera, amb qui mantinc una bona amistat, hi he recorregut sempre que m'ha estat necessari algun aclariment. De tota manera, s'han mantingut converses més formals a l'inici de l'estudi, entre l'any 1999 i l'any 2000, en ocasió de la redacció d'una petita contribució sobre l'editorial. Cf. Mònica Baró, “Joventut: una llarga trajectòria.”, p. 18-22.

²⁸ Encara s'han mantingut converses amb altres persones que van treballar a Joventut, com ara Rosario Carmona, encarregada del magatzem durant el temps en què vam consultar in situ l'arxiu de l'editorial, l'editor Rafael Borràs Betriu, que en la seva joventut va treballar a l'editorial, i amb el Manuel Fonseca Tomàs, que s'ocupà dels aspectes comercials.

la intenció de permetre situar la tasca de Joventut en el context més immediat, es presenta una visió —necessàriament resumida— de les línies principals que identifiquen el món de l'edició. En aquest cas, l'atenció se centra també a l'edició a Catalunya, sempre tenint en compte les dues llengües d'edició al país, encara que també s'amplia el focus a Espanya.

La segona part del treball se centra més específicament en l'anàlisi de l'Editorial Joventut i les seves publicacions infantils i juvenils. En aquest sentit, el capítol tres, "Evolució històrica de l'Editorial Joventut", es dedica a establir quina ha estat la trajectòria històrica d'aquesta editorial, però també de les altres empreses —Sociedad General de Publicaciones, Mentora i Edita— que conformen el que podem anomenar "grup editorial" que tenen una relació molt estreta amb Joventut i incideixen molt clarament en les seves línies editorials. Així, es posen de relleu els moments més importants des del punt de vista de la consolidació empresarial del projecte i, també, es fa un breu repàs a les fites editorials més destacades, tot establint els períodes més significatius en la producció editorial. D'altra banda, aquest capítol incorpora també un esbós de la figura de Josep Zandrera, que fou l'ànima de l'Editorial Joventut i que, a partir dels anys quaranta n'esdevingué propietari.

A continuació, en el capítol quart, titulat "La constitució del fons infantil i juvenil", s'analitza el procés de constitució del fons infantils i juvenils de l'editorial, entre 1923 i 1969. En aquest cas, s'estableixen les bases de la política editorial de Joventut, centrada essencialment en les traduccions i en l'edició —sempre que es pot— en llengua castellana i catalana, s'estudia la producció des del punt de vista del seu contingut en funció de les característiques dels períodes establerts, i s'identifiquen les línies temàtiques predominants. A continuació, s'hi troba un apartat dedicat a establir i analitzar les col·leccions que l'editorial ha endegat durant la seva història. Les col·leccions estan ordenades cronològicament, a partir dels dos períodes essencials en la història de l'editorial: l'inicial i el que comença a partir de l'any 1939. Per a cada període s'ordenen primer, les col·leccions que només varen aparèixer en castellà, a continuació les que només van aparèixer en català i, finalment, les que ho feren de manera simultània, en ambdues llengües. També en aquest apartat, nombroses il·lustracions acompanyen la breu ressenya de cada col·lecció i que es poden localitzar per mitjà de l'índex general d'il·lustracions.

El capítol cinquè, “El llibre infantil com a producte”, es dedica a l’estudi de la producció material del llibre, s’estableixen els ritmes i les modalitats de producció, que variaran any a any, en funció de l’evolució de l’editorial, però també de les circumstàncies politicoeconòmiques del país. Així, es determinen les variacions relatives a la llengua i a la presència de traduccions. Els aspectes més tècnics, com les tirades —analitzades també per períodes i en funció de les llengües d’edició— i els costos de producció dels llibres, també es tracten en aquest capítol, que es tanca amb l’anàlisi dels aspectes relatius a la comercialització i la venda dels llibres. En aquest cas, s’analiza la pervivència de les vendes dels diversos títols de llarga duració en el catàleg.

L’anàlisi formal dels llibres editats per Joventut es tracta al capítol sis, “Les característiques formals del llibre infantil i juvenil”, en què s’estudia el paper de les col·leccions en la determinació de l’aspecte físic del producte llibre, així com les diverses modalitats de presentació que aquest pot adoptar. Es tanca el capítol amb una anàlisi del paper de la il·lustració en els llibres infantils i juvenils editats per Joventut que, com ja hem apuntat, constitueix un dels aspectes definitoris d’aquesta producció. Per tal de visualitzar millor els comentaris, el text d’aquest apartat s’acompanya de nombroses imatges.

El capítol setè, “La valoració crítica de la producció infantil i juvenil”, s’inicia amb un apartat dedicat a establir els impediments que les editorials del nostre país han tingut per a difondre amb normalitat la seva producció, al llarg del segle XX i, molt especialment, en el període de la Dictadura franquista. Evidentment, aquesta qüestió afecta notablement la valoració dels llibres editats ja que, sovint, la crítica parteix de pressupòsits que van més enllà del valor formal i de contingut del producte llibre. El capítol finalitza amb un apartat dedicat al reconeixement que Joventut ha tingut al llarg de la història, que s’ha materialitzat amb l’atorgament de nombrosos premis, tant a les obres publicades com a la labor editorial en general.

L’estudi pròpiament dit, es tanca amb les conclusions, que es recullen al capítol vuitè, on es valora el paper de l’Editorial Joventut en el context de la producció de llibres per a infants i joves, i se’n destaquen els trets més característics.

El treball incorpora un capítol novè, on es recullen les fonts consultades, tant bibliogràfiques com arxivístiques.

L'apartat d'annexos s'articula en dos blocs. En l'annex primer trobem el catàleg d'edicions infantils i juvenils que Joventut ha publicat entre 1923 i 1969. En aquest catàleg, com s'indica en la presentació, s'ha redactat una referència per a cada un dels títols editats, de manera que les diverses edicions i/o reimpressions que hagi pogut tenir una obra, s'indiquen en nota. Aquest corpus, que conté 461 referències, ha servit de base per a elaborar les dades numèriques sobre la producció de Joventut. Finalment, l'annex segon conté un registre de novetats publicades per Joventut, ordenades per anys.

Clouen el treball diversos índexos: d'il·lustracions, de gràfics i de taules, que remetent a la pàgina del cos del volum. A més, s'inclouen uns índexs específics del catàleg d'edicions infantils i juvenils (annex 1), de títols, d'il·lustradors, de traductors i d'adaptadors, que remetent al número d'entrada dels registres del catàleg.